

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД І ЙОГО МІСЦЕ У ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

У статті розглядається співвідношення компетентнісного і особистісно орієнтованого підходів у шкільній історичній освіті. Автор визначає критерієм успішності навчання не тільки компетентності особистості, а її образа “Я – концепції”.

Ключові слова: підручник з історії, компетенції, знання, освіта.

В статье рассматривается соотношение компетентного и личностно ориентированного подходов в школьном историческом образовании. Автор в качестве критерия успешности процесса обучения выделяет не только компетентности, но и связанные с ними образы “Я-концепции” учащегося.

Ключевые слова: учебник по истории, компетенции, знания, образование.

In the article the theoretical and methodical bases (competence, personality) of schools history. The author considers that the criteria of school must include not only competence competence but also development becoming of “I-conception” of personality.

Key words: textbook on history, jurisdictions, knowledges, education.

Постановка проблеми. Сучасна історична освіта будується на засадах компетентнісного підходу. Програми, підручники з історії спрямовані на формування і розвиток різних предметних компетентностей особистості. Тому природною стає проблема – як компетентнісний підхід стикається з особистісно орієнтованим.

Аналіз публікацій. Відповідно до теорії компетентнісно орієнтованого навчання важливим показником якості історичної освіти, рівня освіченості “стає не наявність в індивіда внутрішньої організації чогось (знань, якостей, здібностей), а можливість використання та застосування всього нагромадженого: знань, вмінь, ставлень, досвіду – у навчальних чи життєвих ситуаціях” [1, 60]. За твердженням О.І. Пометун компетентнісний підхід “це спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості” [4, 3]. За твердженням науковця компетентність людини у певній сфері є “спеціальним шляхом структурований (організований) набір знань, умінь, навичок і ставлень, що набувається в процесі навчання” [4, 3].

В сучасній шкільній історичній освіті в Україні панує та точка зору, згідно з якою, кінцевим результатом навчальної діяльності вважається сформованість компетенцій, що базується на знаннях і вміннях, набутих завдяки навчанню, тобто “само оперування цими знаннями, способами діяльності мають бути визнані показниками результативності навчання” [2, 8].

Перелік предметних компетенцій, на формування яких спрямовує учителя даний підхід,

включає: хронологічні, просторові, інформаційні, мовленнєві, логічні, аксеологічні компетенції особистості. Як бачимо, формування і розвиток цих компетенцій, що передбачається даним підходом, пов’язано з особливостями предмету “історія”.

На нашу думку, наданий у статті перелік предметних компетентностей, або компетенцій (хронологічні, просторові, інформаційні, мовленнєві, логічні, аксеологічні), формування і розвиток яких передбачається на уроках історії даним підходом, слід пов’язати не тільки з особливостями шкільного предмету “історія” як об’єктом засвоєння, але і з психологічними і духовними потребами, які ми, вчителі, маємо актуалізувати і розвивати засобами шкільної історичної освіти, спрямовуючи учнів на шлях особистісного зростання і становлення.

Тому питання співвідношення результатів навчання з потребами і можливостями учнів, постає дуже значущим і з теоретичної, і з практичної точки зору. У зв’язку з цим **метою нашої статті** є виявити місце компетентнісного підходу у системі особистісно орієнтованого навчання.

Виклад основного матеріалу. Це пов’язано з тим, що за твердженням американських психологів “компетентність – це не просто володіння знаннями, але і *спроможність* їх гнучкого застосування. Останнє залежить від аналітичних, творчих і практичних *навичок*. ...Аналітичні, творчі і практичні *здібності*,... ми можемо розглядати як форми компетентності, що розвивається” [2, 19]. Як бачимо, компетентність у цих авторів виступає у різних формах: і як навички, і як здібності, і як спроможність. При цьому Стенбергом визначаються і види

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД І ЙОГО МІСЦЕ У ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

компетентності: аналітична, практична, творча. Він співвідносить ці види компетентності з відповідними видами інтелекту: аналітичним, практичним, творчим (креативним). Ми б додали до цих видів інтелекту ще соціальний та емоційний, що визначаються іншими західними психологами.

Так, Торндайк (Thorndaike, 1920) визначив поняття соціального інтелекту як загальну здібність розуміти інших і діяти, або вчиняти мудро по відношенню до інших людей. Верном визначає соціальний інтелект як здатність мати діло з оточуючими, легко заходитися з людьми, *вміти* ставати себе на їх місце, розуміти їх відчуття, настрої, мотивацію (Vernon, 1933). Селавей і Майер (Salovey & Mayer, 1990), зв'язують емоційний інтелект з особистими факторами, такими як теплота і чуйність. Вони визначають поняття емоційного інтелекту як здібність людини усвідомлювати смисл емоцій і використовувати ці знання, з тим, щоб визначати причини виникнення проблем і вирішувати ці проблеми. Факторами, що визначають емоційний інтелект є процеси сприйняття, розуміння та управління емоціями. Саме у тому, як людина здатна сприймати, розуміти емоції та керувати ними і виявляється емоційний інтелект. Головні якості особистості, що співвідносяться з соціальним і емоційними інтелектом є відкритість і емоційне переживання. Саме ці якості учнів ясно проявляються у ході навчання і саме вони мають стати основою розвитку соціальної і емоційної компетентності підлітків.

З огляду на все вищезазначене ми маємо визначитися ще раз з категорією компетентність. У роботах Гринспена (Greenspan, 1981), Гринспена і Дрискола (Greenspan & Driscoll, 1997) персональна компетентність розглядається як конструкт, узагальнюючий знання і навички, що задіяні у досягненні мети і рішенні проблем. Науковці розробили власну модель, яка описує чотири області компетентності людини: фізіологічну, емоційну, академічну, повсякденну (практичну). За їх твердженнями фізіологічна компетентність – це функціонування органів, систем організму, здатність рухатися (сила, координація, швидкість). *Емоційна* компетентність – це функціонування емоційної сфери, темперамент, характер, комунікабельність і соціальна зорієнтованість людини. Повсякденна (практична) компетентність – це практичний інтелект (здатність усвідомлювати і розуміти повсякденні проблеми) і соціальний інтелект (здібність осмислювати, усвідомлювати і розуміти соціальні проблеми). Академічна

компетентність включає в себе здатність осмислювати і сприймати завдання академічного, абстрактного характеру і язык (здатність розуміти і спілкуватися) [Там же, 91].

Порівнюючи ці ключові компетенції з тими наскрізними, що були визначені вченими АПН України, а саме: навчальна, культурна, здоров'язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська, підприємницька, ми бачимо, що вони за своїх головних ознак співвідносяться між собою: фізіологічна – зі здоров'язберігаючою, академічна – з навчальною, емоційна – зі соціальною, повсякденна (практична) – з підприємницькою.

В сучасній методичній науці (наприклад, історії) існує наукова позиція, згідно з якою визначаються так звані “предметні компетенції”, яких учень “має досягти” в навчанні (хронологічна, просторова, логічна, інформаційна, мовленнєва, аксіологічна) [4]. На наш погляд, ця позиція досить чітко виявляє зв'язок компетенцій з характером предметної інформації, але не повністю відбиває у своєму переліку ту систему психологічних потреб і здібностей, емоційно-ціннісних відносин учнів, на актуалізації яких і треба будувати навчальний процес.

Як що ми бажаємо зробити компетентісний підхід умовою розвитку особистості, засобом її самовизначення і самореалізації, шляхом самовдосконалення та самоздійснення, то нам слід поміркувати над тим, як його пов'язати з духовними та психологічними потребами особистості, що навчається, з механізмами її мислення, а саме: з видами її інтелекту.

З огляду на це ми пропонуємо власну модель компетенцій особистості, яка має бути розвинена засобами, наприклад, історичної освіти (від базової до вищої). Представимо цю модель у вигляді таблиці.

Чому ми у якості головних компетенцій, що особистість набуває у навчанні, визначили саме ці?

По-перше тому, що саме вони відповідають тим психологічним та духовним потребам особистості, на актуалізації і задоволенні яких будується ефективний процес навчання. Так, психологічну основу формування академічної компетенції (академічного інтелекту) складає актуалізована пізнавальна потреба особистості, що проявляється у емоційно зафарбованому переживанні пізнавального ставлення до дійсності. Відповідно, психологічну основу формування практичної компетенції складає актуалізована дійова потреба (потреба в активних діях), що проявляється особистістю у емоційно напруженому переживанні дієвого, активного, практичного ставлення до дійсності. Основу

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД І ЙОГО МІСЦЕ У ОСОБИСТІСНО
ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ**

Види компетенцій	Освітні галузі		
	Шкільна історична освіта (історія)	Вузівська історична світа (історія)	Професійна підготовка учителя історії (методика)
<i>академічна</i>	<p><i>здатність</i> до сприйняття історичної (наукової) інформації і створення на її основі власних історичних уявлень; <i>здатність</i> до абстрактного пізнання, до сприйняття і засвоювання інформації, до її розуміння, узагальнення, розпізнання і визначення (необхідної) для вирішення пізнавальних завдань; систематизування інформації у єдину логічно побудовану цілісність (розповідь), <i>здатність</i> до відтворення системної інформаційної єдності з даної галузі науки;</p> <p>На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – здатний до пізнання минулого”; а у найкращому позитивному варіанті: “Я – знавець історії”.</p>		<p><i>здатність</i> до сприйняття наукової інформації психолого-педагогічного та методичного характеру, <i>здатність</i> до абстрактного пізнання, до розпізнання і визначення необхідної інформації для розв’язання пізнавальних, або педагогічних завдань.</p> <p>На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – здатний до пізнання дидактики та методики”.</p>
<i>практична (в історичному пізнанні та викладанні)</i>	<p><i>уміння хронологічні</i> (орієнтуватися в історичному часі, користуючись відповідними засобами); <i>локальні</i> (орієнтуватися в історичному просторі); <i>розумові</i> або логічні (аналіз, порівняння, співставлення, виявлення головного, доказ, аналогія, синтез, узагальнення тощо на історичному матеріалі); <i>уміння конкретно-історичні</i> (уявляти події минулого, визначати причини подій по наслідкам, розуміти сутність історичних подій, явищ, процесів і т. ін.); <i>мовленнєві</i> (описувати, розповідати, висловлювати думки та судження, надавати характеристику на історичному матеріалі) і т. ін.</p> <p>Цей вид компетентності відповідає за більш менш автоматичний спосіб дії у ситуаціях, пов’язаних з рішенням практично-розвиваючих завдань. За твердженням П.В. Гори, практичні досягнення учнів мають бути відбиті у матеріалізованій формі (наприклад, результатом виконання хронологічних завдань буде створення лінії часу, або заповнення хронологічних, або синхроністичних таблиць, тощо);</p> <p>На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – вмілий”; а у найкращому позитивному варіанті: “Я – здатний працювати з історичною інформацією та її джерелами”.</p>		<p><i>уміння професійні:</i></p> <p>а) <i>робити</i> структурно-функціональний і структурно-методичний аналізи курсу, теми, <i>готуватися</i> до викладання курсу (теми, уроку), <i>створювати</i> календарні та тематичні плани), <i>визначати</i> мету, тип, та структуру окремих уроків в кордонах єдиної теми (проективні технології);</p> <p>б) <i>конструювати</i> та <i>проводити</i> конкретні уроки, заняття, виховні заходи з предмету (конструктивні технології);</p> <p>в) <i>організовувати</i> навчальну діяльність учнів відповідно до теорії особистісно орієнтованого навчання (організаційні технології);</p> <p>г) <i>мотивувати</i> та стимулювати навчальну діяльність учнів, опираючись на духовні та психологічні потреби;</p> <p>д) <i>перевіряти</i> результати навчання (контрольно-корегувальні технології).</p> <p>На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – вмілий, готовий до професійної діяльності”.</p>
<i>креативна: а) пошукова</i>	<p><i>здатність(спроможність, готовність)</i> учнів, студентів в умовах проблемної ситуації виявити особистісну активність, а саме: розпізнати наявність проблеми, визначити стратегію і засоби її розв’язання, сформулювати гіпотезу, відшукати</p>		<p><i>здатність(спроможність, готовність)</i> студентів до творчого застосування професійних знань та вмінь для розв’язання професійних</p>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД І ЙОГО МІСЦЕ У ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

<p>б) <i>творча</i></p>	<p>факти, що доводять її, або спростовують, провести аналіз прийнятого рішення шляхом рефлексії; На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – здатний (готовий) вирішувати проблеми”;</p> <p><i>здатність(спроможність, готовність)</i> учнів, студентів до “відтворення” уявних історичних образів і подій у художній формі (малюнок, літературно оформлений твір, макет архітектурної споруди, скульптурна композиція з пластиліну чи глини, вишивка, створення вистави чи фільму на історичну тему, тощо).</p>	<p>завдань в умовах сконструйованої викладачем проблемної ситуації. На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – здатний (готовий) до вирішення професійних проблем”;</p> <p><i>здатність(спроможність, готовність)</i> студентів створити власну форму подачі історичної інформації, чи форму організації навчальної діяльності учнів, відповідно до мети навчання, характеру матеріалу та психолого-вікових особливостей учнів.</p>
<p><i>аксіологічна (емоційно-ціннісна)</i></p>	<p>це <i>здатність(готовність)</i> особистості до адекватного емоційного переживання моральних і естетичних смислів історичних подій, <i>здатність</i> сприймати адекватно і толерантно різноманітність життєвих і ціннісних орієнтирів людей у минулому і у сьогоденні. <i>Здатність (готовність)</i> свідомо оцінювати події минулого з різноманітних світоглядних (філософських, наукових, конкретно-історичних, моральних, естетичних, політичних, національних, релігійних, тощо) позицій, у тому числі і з точки зору власної системи духовних і життєвих цінностей.</p> <p>На психологічному рівні позитивна “Я – концепція” включає реальний образ: “Я – особистість, що здатна зайняти власну позицію, щодо фактів та подій минулого”. А ще: “Я – толерантна людина”.</p>	<p><i>здатність(спроможність, готовність)</i> студентів сприймати професійну діяльність як засіб особистісної самореалізації, як спосіб власного професійного “здійснення”; <i>спроможність</i> студентів до ціннісного, розуміючого ставлення до кожного учня, до підтримуючого, толерантного, уважного спілкування з учнями; переживання ціннісного ставлення до історії взагалі, і кожного конкретного факту, зокрема. “Я – концепція” включає образи: “Я – учитель”, “Я – історик”, “Я – партнер”, “Я – особистість”.</p>

творчої (креативної) компетенції складає актуалізована творчо-пошукова потреба, що проявляється у яскравому переживанні творчого, або пошукового ставлення. Комунікативна, або соціальна компетенція будується на основі актуалізації потреби у виявленні власної значущості для інших, та інших для себе, яку учні переживають в момент інтеракції у формі міжособистісних відношень та ставлень. Системне “включення” особистості у процес “переживання” того чи іншого емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, до себе, до інших людей і є, за твердженням і філософів (Є.П. Нікітін), і психологів (С.Л. Рубінштейн), засобом становлення і розвитку особистості.

По-друге, кожна з цих компетенцій має закономірно відповідний до неї спосіб (метод) формування, який характеризується єдністю мети, прийомів і результатів. Наприклад, методом розвитку академічної компетенції є пізнавальна

діяльність, результатом – здобуті знання та досвід пізнання. Методом розвитку практичної компетенції являється практична діяльність, результатом – здобуті вміння та досвід практичної діяльності. Методом розвитку креативної компетенції є творчо-пошукова діяльність, а результатом – розв’язання творчо-пошукових завдань. надбання учнями творчо-пошукового досвіду. Методом розвитку аксіологічної (емоційної) компетенції являється ціннісно-сміслова або оціночна діяльність, засобом , а результатом – оціночні судження, досвід переживання та усвідомлення власних та загальнолюдських духовних та життєвих цінностей. Методом розвитку соціальної компетенції є інтерактивна (комунікативна) діяльність, засобом – інтерактивні завдання, а результатом – досвід спілкування, взаємодії.

Таким чином, першою головною умовою формування і розвитку галузевих компетенцій як

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД І ЙОГО МІСЦЕ У ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

інтегральних якостей особистості [5, 57] є процеси актуалізації психологічних і духовних потреб та емоційно-ціннісних ставлень учнівської молоді, бо без глибинного внутрішнього поштовху до знань, до успіху у практичній діяльності, до творчості, до самовизначення, або спілкування, без такого усвідомленого і емоційно насиченого прагнення не може бути і мови про те, що учень “має досягти” на кінець навчального року. Отже, якщо історична чи будь-яка інша наукова інформація не “зустрілася” з підлітком, не вразила його емоційно, не здивувала, не зацікавила, а пройшла осторонь, то марно сподіватися, що вона стане засобом розвитку галузевих компетенцій.

Другою головною умовою є системна організація різних видів навчальної діяльності, бо як стверджують психологи (Ericsson, 1996), засобом формування компетентності є усвідомлена практика індивіда. При цьому представниками психологічної науки підкреслюється, що виток компетентності усвідомлена практика стає тільки у тому разі, за тих умов, що рівень трудності задачі (завдання) відповідає рівню індивіда, забезпечуючи зворотній зв'язок інформації з індивідом, надаючи можливість повторення і дозволяючи виправляти помилки [Там же, 17].

Третя головна умова розвитку особистісних компетенцій спирається на той загально відомий факт, що учні тривало, цілеспрямовано і активно спроможні займатися тільки тією діяльністю, у якій досягають успіху, тобто у тій, до якої вони здібні, яка забезпечує досягнення високих результатів, надає можливість відчутти успіх, повагу з боку однолітків та самоповагу. Зважаючи на те, що рівень академічних, практичних, креативних, емоційних, комунікативних здібностей серед студентів і учнів є різним, то ефективним в напрямку розвитку компетенцій особистості ми можемо вважати тільки той процес, що надасть можливість успішної самореалізації для кожного учня у тому виді навчальної діяльності (пізнавальної, практичної, творчо-пошукової, ціннісно-смісловій, комунікативної), у тому виді усвідомленої практики, у якому, завдяки здібностям, учень без зайвих, але докладаючи необхідних і достатніх (для нього) зусиль, сягає успіху. Тобто, якщо спосіб діяльності відповідає здібностям учня, виду його інтелекту, він сягає кращих результатів у навчанні, а потім далі докладає зусилля для того, щоб підтвердити свій успіх знов і знов. Це пов'язано з тим, про що психологами стверджується, що “тільки дуже талановиті люди, щоб досягти високого ступеня компетентності, не оставляють свою усвідомлену практику. Талант стимулює їх старатися” [Там же, 18].

Висновок. Отже, особистісно орієнтоване навчання є таким, що забезпечує успішну самореалізацію учням з різними здібностями, надаючи їм можливість обирати для себе відповідний до їх здібностей спосіб самореалізації. Сягаючи успіху у конкретному виді діяльності, учень пізнає свою силу, замість того, щоб постійно стикатися зі своїми слабостями та невдачами там, де його свідомо практика далека від його психологічних можливостей і розумових здібностей. Таким чином, ми надамо учням можливість компенсувати свої вади в одних видах діяльності за рахунок досягнення успіху в інших.

Щоб забезпечити в організації навчального процесу ті умови, про які йшлося, викладач розробляє до кожного заняття, кожної теми, розділу, курсу систему навчальних завдань, що є засобом організації різних видів навчальної діяльності. Так, пізнавальна діяльність організовується за допомогою пізнавальних завдань репродуктивного характеру, практична діяльність на уроках історії організовується за допомогою практичних завдань репродуктивного характеру, творчо-пошукова діяльність – за допомогою проблемних і творчих завдань, ціннісно-сміслова діяльність – за допомогою оціночних завдань, а комунікативна – інтерактивних. Завдяки цьому учні з різними здібностями і видами інтелекту зможуть проявити себе на уроці історії успішними, продемонструвати певну компетенцію у тому чи іншому виді діяльності. Тільки за таких умов, на нашу думку, ми маємо впроваджувати у шкільну історичну освіту компетентнісний підхід, надавши йому особистісно орієнтованої спрямованості.

1. Власов В.С. *Методика тематичного контролю навчальних досягнень учнів 5 – 7 класів з історії України: дис... кандидата пед. наук: 13.00.02/ Власов Віталій Сергійович.* – К. 2007. – С. 60.

2. К. Баханов. *Державний стандарт історичної освіти: в пошуках оптимального варіанту/ К. Баханов // Історія в школах України.* – 2003. – №2.

3. Пометун О.І. *Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О.І. Пометун // Історія в школах України,* – 2007. – №6. – С. 9.

4. *Практический интеллект / Р.Дж. Стенберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др.* – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.

5. Ланкин В. Г. *Феноменологические основания личности ориентированного образования и возможности педагогической модели Школы гуманитарного образования (опыт экспертного суждения)* <http://two.cityline.ru/~idcriast/shgo/lankin.htm>)

6. Пометун О.І. *Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман.* – К.: Генезис, 2005. – С. 52–53.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2010